

BİLİM VE DİN ARASINDAKİ BİTMEYEN KAVGA

Prof. Dr. Atıl BULU

İstanbul Teknik Üniversitesi

www2.itu.edu.tr/~bulu

Kavganın Temelleri

Bilim ve din toplum yaşamının iki önemli olgusudur. Din, insanlığın düşünce tarihinin bilinen geçmişi boyunca insan yaşamını önemli şekilde etkilemiş ve şekillendirmiştir. Bilim ise Antik Yunanda başlamıştır. Bilim tarihçilerince ilk bilim adamı olarak *Archiemedes* (M.Ö. 287 – 212) kabul edilir.

Din üç büyük eski uygarlık dilinden Yunancadaki anlamı korku ile karışık saygıdır. Latince “religio” kelimesi, Tanrıya karşı saygıyla karışık bir bağlılık duygusu ifade eder. Arapçada din kelimesinin üç anlamı vardır. Arabî ve İbrani dillerinden alınan “hüküm” demektir. Arapçada din kelimesi “gelenek ve âdet” anlamına kullanılırdı. (Adıvar, s.30).

A. Adıvar (1882 – 1955)

Ferdinand Buisson (1841 - 1932)

Fransız düşünürü *Ferdinand Buisson*'a göre (1841 – 1932), “dinin bir cismi bir de manevi yanı vardır”. Dinin cismiyle manevi yönü arasındaki farkın daima gözetilmesini önerir. Dinin cismi; kurumları, aşamaları, dogmaları (boş inanç) ve din binasının toplumsal yapısı vardır. Devleti dinle yönetme yandaşları, dinin cismine ait kurumları daima dünya işlerini düzenleme ve halkı boyun eğmeye sevk için kullandıklarından, en büyük önemi bu kısma vermişlerdir. Buisson dinin en çok bu kısmından korkar. Dinin manevi yönü ise doğüstü şeylerin, en yüksek değerlerin sezgi ile bilinmesinden ibarettir. Buisson dini üç ögeye ayırarak tanımlıyor: (Adıvar, s. 33).

1. Düşünsel bakımdan gerek tarihi ve gerek kuramsal bir takım iman ve akidelerden (inanç),
2. Duygusal bakımdan ibadet, esrime, delilsiz ve ispatsız inanma ve dua gibi heyecandan,

3. İşlevsel bakımdan da kişinin, ailenin, toplumun, maddi ve manevi yönetimine uygulanabilen bir takım kurallardan oluşmaktadır.

Bilim, gözlem yoluyla ve bu gözlem üzerine kurulmuş akıl yürütme ile önce dünya ile ilgili belirli olguları, sonra da bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulgulama ve geleceğin önceden kestirilmesini olanaklı kılma girişimidir (**tümevarım**). Bilimin bu kuramsal görünümünün yanı sıra, rahatlık ve lüksü sağlayan bilimsel teknik de vardır. Bilimi toplum için önemli kılan bu bilimsel teknik yanıdır. (Russel, 1972, s. 6).

Bilimle din arasında çatışmalar her zaman olmuştur. Bunlardan en sık yaşanmış olanı, Kutsal Kitaplardaki metinlerdeki doğa olgularına ait bulunan yargılara karşıdır. Bu gibi yargıların bilimsel gözlem sonucunda yanlışlıkları ortaya çıkınca, Kutsal Kitapların her sözcüğünün Tanrısal doğruluğuna inanan din adamları için büyük sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bunun en bilinen örneği, güneşin değil de dünyanın döndüğünü kanıtlayan Galileo'nun başına gelendir.

Wilhelm Ostwald (1853 – 1932), *Bilimler Felsefesi Üzerine Bir Çalışma* adlı eserinde, bilimi şu şekilde tanımlamaktadır. “Tekrarlanmaya uygun olan gerçekliklerin bazı ayrıntıları bilinmekte olduğu için, gelecekteki gerçeklikleri de önceden bilmek ve görmek olanaklıdır. İşte bu önceden görüş ve bilise, en genel anlamıyla **bilim** derler”.

B. Russell (1872 – 1970)

Réne Descartes (1596 – 1650)

Réne Descartes (1596 – 1650), *Felsefenin İlkeleri* adlı eserinin önsözünde, bilimi ulu bir ağaca benzeterek, kökünün metafiziği, gövdesinin fiziği ve dallarının da öteki bilimleri temsil ettiğini yazmıştır. Bilimde her buluş yeni bir halka olup doğayı tanımadaki zincirin bir boşluğunu doldurmaktadır.

Çeşitli düşünürler tarafından bilimin amacı şu şekilde verilmiştir. *Francis Bacon*, “Bilimin asıl amacı insan yaşamına yeni türetmeler ve zenginlikler vermektir”. İngiliz filozofu *Hobbes*, “Bilginin amacı güçtür”. *Auguste Comte*, “Bilimin bütün amacı önceden görmektir; bilimden, önceden görmek gücü çıkar, bu güçten çalışma doğar”. (Adıvar, 1969).

Ortaçağ düşüncesi ile çağdaş bilim düşüncesi arasındaki önemli fark otorite (yetke) sorunudur. Skolâstik düşüncenin savunucularına göre İncil, Katolik inancının dogmaları ve Aristoteles'in öğretileri her türlü kuşkunun üstündeydi. Özgün düşünce, olguların düşüncesi bile kurgusal düşüncenin değişmez sınırlarını aşmamalıydı. Her türlü doğa ile ilgili sorular, gözlemlerle değil, ama Aristoteles'in ya da Kutsal Kitabın söylediklerinden **tümdengelim** yoluyla çıkarılmalarıydı. (Russel, 1972).

İslam'da bilim ve felsefe, antik Yunan eserlerinin Arapçaya çevrilmesi ve eleştirilmesiyle başlamış ve hiç bir zaman kendisine özgü bir kişiliğe ulaşmadan uzlaştırmacılık ve eklemecilikle yetinmiştir. Tıp ve simyacılıkta bireysel çalışmalar olmuşsa da bir genellemeye ve yasalara (**tümevarım**) gidememiştir.

Özetle, din ile bilim arasındaki çatışma, **tümdengelimle tümevarım arasındaki çatışmadır**. Bu çatışmadan Russel'in yazdığı gibi "**bilim her zaman yenisiyle çıkmıştır**".

Göklere Egemenlik Savaşı

Din ile bilim arasındaki ilk meydan savaşı, Güneş sisteminde güneşin mi yoksa dünyanın mı merkez olduğu konusundaki uzlaşmazlıktan çıkmıştır. Dünyanın döndüğünü savunan ilk astronomi bilgini M.Ö. III. yüzyılda yaşayan Samos'lu *Aristharkos*'tur. Galileo gibi o da dine karşı saygısızlıkla suçlanmıştır.

Copernicus (1473 – 1543), *Göksel Cisimlerin Dönüşleri Üstüne* adlı eserinde Güneş merkezli sistemi kanıtlamadan ileri sürmüştür. Astronomi biliminde ikinci büyük adımı atan *Kepler* (1571 – 1630) oldu. Kepler hiç bir zaman kiliseyle çatışmaya girmemiştir. Danimarka'lı *Tycho Brahe*'nin yıllar süren gözlem ve belgelerinden yararlanma olanağını bulmuştur. Gezegenlerin güneş çevresinde bir elips çizerek döndüklerini ve güneşin odaklardan birinde bulunduğunu öne süren birinci yasası ile bir gezegeni güneşe birleştiren doğru parçası eşit zaman aralıklarında eşit alanlar tarar diyen ikinci yasasını Kepler 1609 yılında yayınlamıştır. Kepler üçüncü yasasını 1618 de yayınladı. Kepler'in üç yasasının bilim tarihinde başka ve daha büyük bir yeri vardır. Kepler'in yasaları Newton'un yerçekimi yasasının kanıtlanmasına olanak hazırlamışlardır.

Galileo (1564 – 1642)

Kepler (1571 – 1630)

Galileo Galilei (1564 – 1642), gerek bulguları ile gerekse Engizisyonla çatışmayı göze almasıyla çağının en dikkate değer bilim adamıdır. Cisimlerin hareketlerini yöneten yasaların (dinamiğin) incelenmesi onunla başlamıştır. Pisa'daki eğri kulede yaptığı deneyle cisimlerin serbest düşme yasasını bulmuştur.

Galileo Copernicus'un Güneş merkezli teorisini benimser ve teoriyi kanıtlamak için ilk kez teleskopu yapar. Ayın yüzeyinin kusursuz ve pürüzsüz değil, kayalıklı dağ ve vadilerle kaplı olduğu görülür. Geleneksel öğretinin gök cisimlerinin yediden fazla (güneş, ay ve beş gezegen) olamayacağı savı, Jüpiter gezegeninin çevresinde Kepler yasalarına göre dönen dört uydusunun saptanması ile bir anda geçerliliğini yitirir.

Kilise adamları Galileo'nun dünyanın güneş çevresinde döndüğü iddiasının, Kutsal Kitap'da yer alan Yeşu'nun Güneş'e hareketsiz durma emri yolundaki beyanlara ters düştüğüne dikkat çektiler. Engizisyon toplandı ve aldığı karar bilim tarihinde çok önemli bir belgedir.

1. Güneşin evrenin merkezi olduğu ve yerinden hareket edemeyeceği düşüncesi saçmadır, felsefe bakımından asılsız, dine açıkça aykırı, Kutsal Kitap'ta açıkça aykırıdır.
2. Dünyanın evrenin merkezi olmadığı, günlük hareketle döndüğü saçmadır, felsefe bakımından asılsızdır, teoloji bakımından da imanda yanlış ve temelsizdir.

Galileo 26 Şubat 1616 günü yargıçların buyruğunu yerine getirdi. Copernicus'un görüşlerini benimsemeyeceği, sözle ya da yazıyla öğretmeye kalkışmayacağı konusunda ant içerek söz verdi. *Giardino Bruno*'nun diri diri yakılmasının üzerinden 16 yıl geçmişti. 1632 yılında yayınladığı *İki Büyük Yer Sistemi, Ptelomais ve Copernicus Sistemleri Üzerine Konuşmalar* adlı eseri, bütünüyle Copernicus'a hak veren düşüncelerle kaphydı. Bu sefer Engizisyon tarafından cezalandırıldı. 1637 yılında kör oldu. 1642'de (Newton'un doğduğu yıl) öldü.

Galileo hem Aristoteles'i hem de Kutsal Kitabı şüphe ile karşılamış, bu yolla ortaçağ bilgi kalesini yıkmıştır. (Russel; 1962, 1972).

Evrin Kuramı

Evrin öğretisi, jeoloji ve biyoloji alanlarında Copernicus yengisinden sonra astronominin karşılaştığı dinsel bağnazlıktan çok daha ağır ve inatçı bir bağnazlıkla savaşmak zorunda kalmıştır.

Kutsal Kitaplara göre dünya altı günde yaratılmıştı. Göksel cisimlerle, bütün hayvanları ve bitkileri de bugün gördüğümüz şekliyle yaratmıştı. Tanrı Âdem'le Havva'ya belirli bir ağacın meyvesini yememelerini buyurmuş, ama onlar bu buyruğa uymamışlardı. Âdem'in işlediği günahla beraber insanlar çok kötüleşmişti. Tanrı, Nuh ile üç oğlu ve onların eşleri dışında hepsini Tufan'da boğmuştu. Gemisine bugün iki milyondan fazla türün var olduğunu bildiğimiz hayvan ve bitkilerden almıştı.

Darwin 1859 yılında *Türlerin Kökeni Üzerine* adlı eserinde bütün hayvan çeşitlerinin değişimle ortak bir atadan gelmiş oldukları görüşünü ileri sürmüştür. Bu teoloji için büyük bir darbe oldu. Kutsal Kitaplarda yer alan türlerin değişmezliklerinin geçersizliğini ortaya koymaktaydı. Aynı zamanda insanın hayvanlardan türediğini söylemek cesaretini göstermişti.

Charles Robert Darwin (1809 – 1882)

Andreas Vesalius (1514 – 1564)

Tıp Biliminin Verdiği Savaş

Eski zamanlarda hastalıklar işlenen bir günahın Tanrı tarafından cezalandırılması veya cinlerin işi sayılıyordu. Hasta ancak din adamlarının aracılığı, dualar, kutsal yerleri ziyaret veya cinleri kovmakla iyileşebilirdi. Kutsal emanetlerin hastalığın iyileştirilmesinde oldukça etkiliydi. Örneğin, Azize Rosalio'nun Palermo'da yüzyıllardır iyileştirmede etkili olan kemiklerinin keçi kemikleri oldukları anlaşılmıştı. İngiltere'de "the King's evil" adı verilen bir hastalığın kralın dokunmasıyla iyileşeceğine inanılmaktaydı. Akıl hastalıklarının insanın içine şeytanın girmesi olarak kabul ediliyordu.

Anatomiye ilk kez bilimsel temellerine oturtan *Andreas Vesalius* (1514 – 1564) dur. Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması nedeniyle erkeklerin bir kaburga kemiğinin eksik olduğunun doğru olmadığını gösterince Kilise ayaklandı. Engizisyon tarafından verilen ceza nedeniyle Kutsal Topraklara bir hac gezisi yapmak için bindiği geminin batmasıyla ölmüştür.

Çiçek hastalığına karşı bağışıklık sağlayan aşı, kilise adamlarının büyük direnişiyle karşılaştı. Montreal'de büyük bir çiçek salgınının baş gösterdiği 1885 yılında kentlin Katolik halkı kilisenin desteği ile aşı olmamakta direndi. 1847 yılında *Simpson*, çocuk doğumunda uyuşturucunun kullanılmasını önerince kilise adamları ona Tanrı'nın Havva'ya söylediği şu sözü hatırlattılar: "Çocuklarını ağrı çekerek doğuracaksın".

Tıp bilimi de bu savaştan yengiyle çıkmıştır. Birçok hastalıkların tedavisi ve insan ömrünün uzaması bunun en önemli kanıtıdır.

Sonuç

Bu yazıda son 450 yılda bilim adamlarıyla din adamları arasındaki çatışma kısaca anlatılmaya çalışılmıştır.

1. Copernicus'un Güneş merkezli sisteminin açıklanması ile bilim adamları ile otoritelerinin kaybolacağı telaşına kapılan din adamları çatışmaya başlamıştır. Elleriindeki gücü Engizisyon eliyle kullanarak 1616 yılında Bruno'yu diri yakmışlar, Galileo'yu zindana ve ev hapsine mahkûm etmişlerdir. Jean Jacques Rousseau yazdığı *Emile* adlı pedagoji kitabında çocuklara din eğitiminin 18 yaşından sonra verilmesi gerektiğini söyleyince Fransa'dan kaçarak İsviçre'de yaşamak zorunda kalmıştır. Hallac-ı Mansur'unda din bağnazlarınca öldürüldüğünü unutmayalım.
2. Bilim, gözlem yoluyla ve bu gözlemler üzerine kurulmuş akıl yürütmeye önce dünya ile ilgili belirli olguları, sonrada bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulgulama ve geleceğin önceden kestirilmesini olanaklı kılma girişimidir. Mantıkda buna **tümevarım** denilir. Bilim durağan değildir, her öğretinin yeni bilimsel çalışmalarla değişikliğe uğrayacağını bilir ve bekler. Her buluş doğayı anlamada zincirin bir halkasını oluşturur. Saltık gerçekler bilimde yoktur.
3. Din ise Kutsal Kitapların yazdıklarını saltık gerçek kabul eden dogmatik yapıdadır. Buna mantıkda **tümdengelim** denilir.

4. Din ile bilimin kavgası **tümdengelimle tümevarımın** kavgasıdır. Bunun en basit örneği; bütün canlıların ve evrenin bugün olduğu şekliyle 6 günde yaratıldığı dogmasıyla, uzun bir evrim sonucunda bugün yaşadığımız ve gördüğümüz şekillere ulaştığı kavgasıdır.
5. Russel'ın yazdığı gibi; "Bilim adamlarının ve bilimsel bilgiye değer veren herkesin açıkca üstüne düşen görev, eski biçim zorbalıkların yokolup gittiğine bakarak, birbirlerini kutlamak değil, ama zorbalığın yeni biçimlerine yiğitçe başkaldırmaktır. Dogmalarının eleştirilmesine katlanamayan bir rejimin yeni bilgilerin bulgulanmasına engel olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Aydınca düşünme özgürlüğüne kişisel açıdan önem verenler, bir toplulukta azınlıkta olabilirler. Ama geleceğin en önemli kişilerinin bu azınlığın içinde olduklarını unutmamak gerekir." (Russel, 1972, s. 231).
6. Bugünlerde yaşadıklarımızı çok önceden gören Büyük Atatürk, Tevfik Fikret'ten aldığı şu sözlerle "**Aklı Hür, Vicdanı Hür**" bir gençlik yetiştirilmesini biz eğitimcilere bir görev olarak vermiştir.

Bu görevde ne kadar başarısız olduğumuzu görmek çok üzüntü verici!

Kaynaklar

Adivar, A. A.; *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Remzi Kitabevi, 1969.

Hançerlioğlu, O.; *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi.

Bixby, W.; *Galileo ve Newton'un Evreni*, TÜBİTAK, 1997.

Russel, B.; *Bilimden Beklediğimiz*, Varlık Yayınları, 1962.

Russel, B.; *Bilim ve Din, Yüzyıllardır Süren Savaş*, Varlık Yayınevi, 1972.

Yıldırım, C.; *100 Soruda Bilim Tarihi*, Gerçek Yayınevi, 1974.

http://www2.itu.edu.tr/~bulu/favorite_books.htm